

Nadir Eserlerin Dijitalleştirilmesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi

Pervin Dedeler Bezirci

İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, İstanbul. pervinb@istanbul.edu.tr

Ezgi Bostancı

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, İstanbul. ezgi_bstnc_88@hotmail.com

Neslihan Gürel

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul. neslishz@gmail.com

Öz: Bu çalışmada kültürel mirasın, hem tarihi bilgi veren hem de çağdaş topluma farklı perspektifler sunan en değerli materyalleri olan nadir eserlerin dijitalleştirilmesinin olumlu ve olumsuz yanları açığa çıkarılmakta ve tespit edilen sorunlara çözüm önerileri sunulmaktadır. Konunun teorik kısmına değinildikten sonra uygulamaya örnek teşkil edecek nitelikte olan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesinden kısaca bahsedilmektedir. Bu projenin ön hazırlık aşaması ve proje süreci anlatılmakta ve kütüphanede bulunan kıymetli nadir eserlerin niteliklerinden bahsedilerek konunun önemi vurgulanmaktadır.

***Anahtar sözcükler:** Kültürel miras, nadir eserler, dijitalleştirme, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi*

Giriş

Günümüzde elektronik ortam hızlı bilgi iletme ve dünyanın her yerinden erişilebilme özellikleriyle ön plana çıkmış, geçmişe dönük belgelerin de elektronik ortama aktarılması ve kullanıcıların hizmetine sunulması büyük önem kazanmıştır.

Nadir eserler kültürel mirasın hem tarihi bilgi veren hem de çağdaş topluma farklı perspektifler sunan en değerli materyallerindedir. İnsanoğlu kendi kültürel mirası hakkında en iyi nadir eserler aracılığıyla bilgi edinebilir. Nadir eserlerde saklı kalan bilgilerin kullanımı ile sosyo-kültürel gelişmelerde boş alanlar doldurulabilir ve kültürel tarihe bir bütünlük kazandırılabilir. Çünkü nadir eserler kültürümüze, tarihimize, dilimize, edebiyatımıza ve medeniyetimize ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Bu sebeple nadir eserlerin korunması ve geleceğe taşınması zaruridir (Devi, 2008, s. 180).

Kültürel miras kurumları bilgi toplumunda önemli bir rol alabilmek için dijital koruma metotları, sistemleri ve teknolojileri geliştirmeye başlamıştır (Evens ve Hauttekeete, 2011, s. 158).

Nadir Eser Kavramı

Yerli ve yabancı literatürde “nadir eser” tanımına sıkça rastlanmasına rağmen, nadir eserlerin kapsamı, bu eserlere uygulanacak özel muamele ve yararlandırma biçimine bir açıklık getirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda verilen tanımlarda genel olarak eserin az bulunurluğunun ya da eski yazıyla yazılmış olmasının ayırt edici özellik olduğu vurgulanmıştır.

Alpay’a (1973, s. 60) göre nadir eser az bulunan, yerine yenisinin getirilmesi çok güç veya olanaksız olan eserdir. Beşik devri basmalar, yazmalar, eski süreli yayınlar gibi. Diğer bir tanıma göre nadir eserler “içerikleri, zor bulunmaları, baskı veya yayınlanma tarihleri, fiziksel özellikleri veya kondisyonları (örn. ünlü bir yazar tarafından imzalanmış veya üzerine notlar alınmış) bakımından değerli olan kitaplardır” (Koç Üniversitesi, t.y.).

Hangi eserlerin nadir eser sayılacağı, diğer bir deyişle nadir eser çeşitlerinin neler olduğu araştırmacılara göre farklılık göstermektedir. El yazmaları, inkunabeller (1500 yılından önces basılmış tüm kitaplar), eski harfli Türkçe basma eserler, Latince basma eserler (1800 yılı öncesi), özel resim ve gravür içeren kitaplar ve imzalı kitaplar tüm dünyada kabul edilen nadir eserlerdir. Ayrıca, özel baskı teknikleriyle basılmış eserler, özel cilt özelliklerine sahip kitaplar, sınırlı sayıda baskılar, baskısı tükenmiş yayınlar ve özel koleksiyonlar da nadir eser sayılmaktadır (Cünüş, 2010, s. 10).

Dijitalleştirme Kavramı

Dijitalleştirme hakkında genel ve kapsamlı olmak üzere pek çok tanım yapılmıştır. En basit tanımla dijitalleştirme, doküman kopyalamasına izin veren bir bilgi kodlama prosedürüdür (Petrescu, 2008, s. 547). Genel olarak dijitalleştirme, “kâğıt belge, fotoğraf ya da grafik malzemeler gibi fiziksel ya da analog materyallerin elektronik ortama ya da elektronik ortamda depolanan görüntülere dönüştürülmesi ya da genel olarak, elektronik sistemlerce algılanamayan yapılandırılmamış formdaki bilginin elektronik ortamca algılanabilecek yapılandırılmış forma çevrilmesi”dir (Coyle, 2006, s.205). Dijitalleştirmenin amacına değinerek tanımlarsak, “görsel ya da işitsel öğelerin, bilgisayarlar tarafından tanınabilmesi, işlenebilmesi ve saklanabilmesi amacıyla sayısal kodlara dönüştürülmesi işlemidir” (Deren, 2006, s. 28).

Dijitalleştirme ile görünmeyen, görünür hale gelir, kütüphane kaynaklarına erişim artar. Kaynaklar sadece bir grup araştırmacı tarafından değil herkes tarafından erişilebilir hale gelir, kullanıcılar kaynaklara hızlı erişim olanağı bulur, birden fazla kullanıcı bir kaynağı aynı anda kullanabilir. Ayrıca dijitalleştirme ile mekân ve zaman sorunu ortadan kalkar (Eke, 2011, s. 3). Dijitalleştirme yazılı metin kültürünü görsel kültürle bütünleştirme sürecini hızlandırır (Cope ve Kalantzis, 2010, s. 16). Bunun nedeni dijital bilginin interaktif olmasıdır. Dijital ortam ile dilsel, işitsel ve görsel anlamlar bir araya getirilerek kullanıcıya büyük kolaylıklar sağlanır. Dijitalleşme ile kitapların fiziksel mekan sınırlaması ortadan kalkar ve bu kitaplara ağ ortamında daha fazla kullanıcı erişebilir. .

Nadir Eserlerin Dijitalleştirilmesi

Zengin kültürel mirasa sahip toplumdaki müze, kütüphane ve arşiv uzmanları dijital teknolojileri on yılı aşkın bir süredir kendi ihtiyaçları doğrultusunda nasıl entegre etmeleri gerektiğini anlamışlar ve dijital ortamda bilgi korumanın zorlukları ile mücadele etmeye başlamışlardır (Conway, 2010, s. 62). Dijital bilginin korunmasında önemli adımlar atılmıştır. Bunlardan birincisi, teknolojik, sosyo-ekonomik ve organizasyonel gereksinimleri kapsayan siber alt yapı (cyberinfrastructure) ve e-bilim programları geliştirilerek dijital bilginin kullanımı ve korunmasını sağlamak ve gelecek çalışmalara öncü olmaktır. Dijital ortamda koruma işlemleri için gerekli olan dijital teknoloji, organize edilmiş dijital içerik ve araçlar, dijital bilginin kullanımı vs. kültürel mirası koruyan kurumlarda da oldukça yaygınlaşmıştır (Konya, 2011).

Kültürel mirasın saklanması ve korunmasına ilişkin ortaya çıkan iki yaklaşım vardır: “Koruma için dijitalleştirme” ve “dijital koruma”. Bu yaklaşımlar, temelinde birbirleriyle yakından ilişkilidir, ancak temel standartlar, süreçler, teknoloji, maliyet ve örgütsel sorunlar oldukça farklıdır. Çünkü ilkinde basılı eserlerden yeni dijital ürünler yaratılır, ikincisinde ise orijinal kaynağın somut bir nesne ya da dijital ortamda yaratılmış veri olup olmadığına bakılmaksızın bu ürünlerin değerleri korunur (Conway, 2010, s. 64-65).

Dijitalleştirmede üç temel amaç vardır: Bilgi taşıyıcısının aslının korunması, bilgi taşıyıcısının yıpranmasının önlenmesi ve bilgi taşıyıcısının kullanımının yaygınlaştırılması. Nadir eserlerin dijitalleştirilmesinde amaç bunlara ek olarak kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere güvenli bir şekilde aktarılmasıdır. Çünkü içinde bulunduğumuz zaman dilimi, dijital çağ olarak adlandırılmaktadır. Yaşanan sürekli ve hızlı değişim, yerel kültür öğelerinin kayıt altına alınabilmesi için dijitalleştirmeyi zorunlu kılmaktadır (Darçın Şahin, 2010, s. 49).

Nadir Eserlerin Dijitalleştirilmesinde Yaşanan Sorunlar

Son yıllarda yürütülen dijitalleştirme çalışmalarıyla ortak kültür mirasını kayıt altına alma imkânı artmıştır. Ancak, bu çalışmalar çerçevesinde bazı sorunların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar standartlar, işbirliği olanakları, personel ve kullanıcı eğitimi konuları ile ilgili sorunlardır. Çünkü dijital nesnelere 20. yüzyılın ürünüdür ve doğaları gereği korunmaları, depolanmaları ve yararlanmaya sunulmaları değişiklik arz etmektedir (Anderson, Delve ve Pinchbeck, 2010, s.112). Dijitalleştirmede önemli olan uzun süreli ve güvenli dijitalleştirmeyi ve erişim için gerekli tüm olanakları sağlayabilmektir.

Teknik sorunlar üstesinden gelinebilecek sorunlardır. Önemli olan işbirliği ve politik uyum sağlamak, bir prosedür üzerinde karar kılmak ve yeni bir organizasyon kültürü yaratarak bunu uygulayabilmektir (Christenson, 2010, s. 100).

Materyallerin dijitalleştirilmesi sırasında elbette seçilecek olan teknolojinin zorlukları da bulunmaktadır. Bazıları materyalin türüne göre farklılık gösterir. Örneğin, görsel içerikli materyallerin dijitalleştirilmesi için farklı özellikte teknolojiye ihtiyaç duyulur. Eğer materyalin türüne ve içerdiği formata göre doğru teknoloji seçimi yapılmazsa, kalitesiz bir dijitalleştirme işlemi gerçekleştirilmiş olur. Diğer bir unsur, veri yönetimi ve dosya depolanmasıyla ilgilidir. Seçilen

yazılımın uyumluluğu da bir diğer sorunu teşkil eder. Bazı materyaller büyük oranda depolama yeri kaplamaktadır. Zira teknolojik gelişmelerde bu sorunla başa çıkabilmek için çalışmalar yapılmaktadır (Neilson, 2010, s. 14).

Sorunlardan birisi de, dijitalleştirilen nadir eserlerin tanımlanmasında herhangi bir metadata standardının kullanılmamasıdır. Erişimi sınırlı olan koleksiyonlar sınırlı kullanılmakta ve sınırlı kullanımı olan koleksiyonların korunması ve dijitalleştirilmesi daha az öncelikli hale gelmektedir. Bu sorunların mevcut metadatalardaki yetersizliklerden kaynaklı ortaya çıktığı son yıllardaki çalışmalarda doğrulanmıştır. Metadata sorunu kaynakların potansiyel değerini düşürmektedir çünkü bu kaynaklar yeterince nitelenmemiş ve tanımlanmamıştır. Oysa standart bir metadatanın kullanılması bu eserlerin ulusal ve uluslararası paylaşımını kolaylaştıracaktır.

Ortaçağda el yazmaları sanatın da bir ifade şekli olmuştur. Yazma eserlerdeki görseller ve süslemeler kendi başlarına bir sanat formudur. Her bir yazarın ayrı bir usulü vardır ve bu sebeple bunların kataloglanmasında ayrı tanımlayıcı özelliklerin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yazma eserlerin kataloglanması için kataloglamayı yapacak kişinin özel bir eğitime ihtiyacı vardır. Dijitalleştirme ile beraber her ne kadar bir işlevsellik kazandırılmış olsa da hâlâ bu değerli eserlerin kataloglanmasına ilişkin sorunlar vardır. El yazmalarının bibliyografik olarak tanımlanmasındaki zorluklar gözönüne alındığında, erişilememelerinin sebebi de ortaya çıkmaktadır (Humphrey, 2007, s. 38).

Bugüne kadar Türkiye’de, birbirlerinden bağımsız kurumlar tarafından nadir eserlerin kataloglanması ve dijitalleştirilmesinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Kurumlar dijitalleştirme ile beraber büyük ekonomik baskılara maruz kalmaktadırlar. Bu sebeple işbirliği önemlidir. İşbirliğinin en büyük avantajı bilgi merkezlerinde dijitalleştirme alanında uzmanlaşmaya doğru bir kapının açılmasıdır (Christenson, 2010, s.100).

Çalışmaların ulusal boyuta getirilmesiyle beraber aynı belgenin birden fazla dijitalleştirilmesi önlenabilir ve bu da maliyeti düşürür. Bir dokümandan sadece bir tane dijitalleştirerek ulusal ya da uluslararası boyutta çevrimiçi erişim sağlanabilir (Petrescu, 2008, s. 551). Dolayısıyla, yapılan çalışmalarda öncü/lider bir kuruluşun olmaması bir diğer sorunu teşkil etmektedir (Yazar, 2007, s. 583). Böyle bir kurumun olmaması her kurumun ayrı bir proje yürütmesi ve kendi olanakları çerçevesinde dijitalleştirme işlemini gerçekleştirmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum işlemlerin belirli bir standartta yapılmasını da engellemektedir.

İşlerin teknolojik boyutu hakkında bilgi sahibi olan personel yetersizliği ve bu konuda uzman personelin bulunmaması dijitalleştirme çalışmalarındaki problemlerden birisidir. Ancak sadece uzman bir personelin olması bu alanda yapılan çalışmalarda bir politikanın oluşturulması ve çalışmaların sürekliliği için yeterli değildir (Goldman, 2011, s. 12). Dijitalleştirmede teknik destek gibi, insan kaynaklarının gelişimi için de bütçe gerekmektedir. Yapılan araştırmalar teknolojinin kullanımına ilişkin yeterli seviyede bilgi sahibi olmayan personelin dijitalleştirme işlemlerinde görev aldığı göstermiştir. Oysa dijitalleştirme işlemine geçmeden önce personelin bu konuda yetiştirilmesi ya da eğitim alması şarttır (Eke, 2011, s. 4). Personelin, dijital ortama aktarmak istedikleri kültürel miras nesnelere dikkatle ele alabilmeleri için gerekli bilgiye, temel bilgisayar becerilerine ve internet hakkında bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca personel, dijitalleştirmenin neden bu kadar önemli olduğunu; koruma, erişim süreçlerinde rollerinin neler olduğunu bilmelidir. Personel İnternet’te nadir eserlerin dijital versiyonunun oluşturulması ve yayınlanması amacıyla ne yapılması gerektiği konusunda fikir sahibi olabilmek için temel dijitalleştirme süreçleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Dijitalleştirmede zaman yönetimi oldukça zordur, çünkü her bir öge farklı seviyelerde araştırma ve farklı düzeyde çözümler gerektirmektedir (Conner, Middleton, Carter ve Feltner-Reichert, 2009, s. 122).

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi

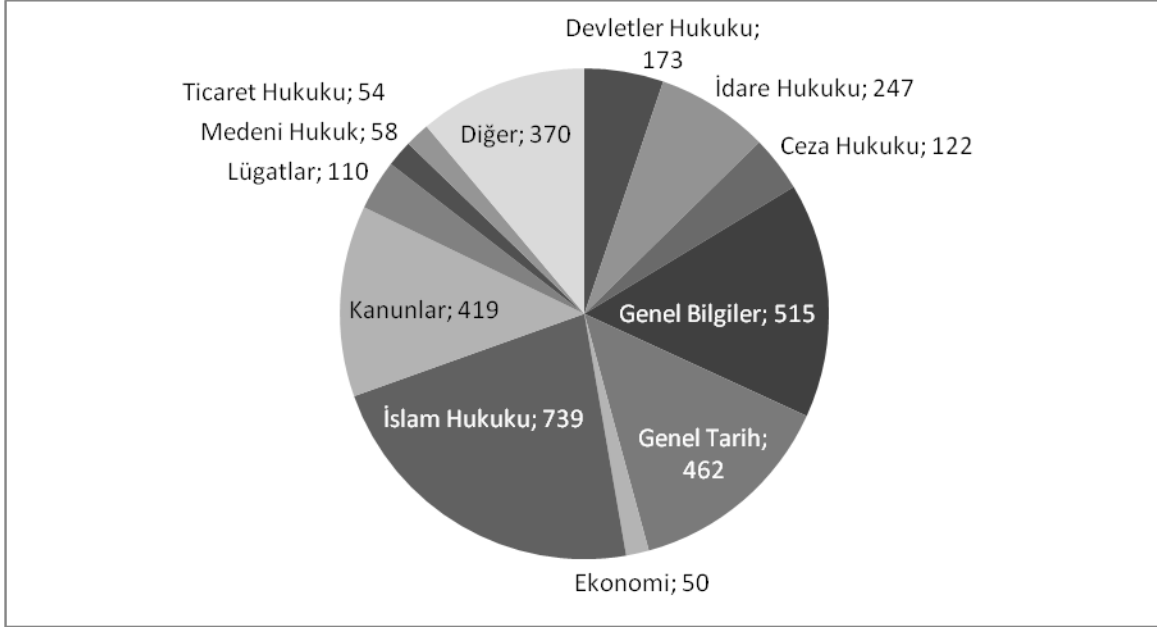
Çalışmanın bu bölümünde “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi”nden bahsedilecektir. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi nadir eserlerinin niceliksel ve niteliksel özellikleri ile dijitalleştirme projesinin ön hazırlık ve proje süreci aşamaları anlatılacaktır.

İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserlerinin Niceliksel Özellikleri

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserler bölümünde 31’i yazma eser olmak üzere toplam 3244 nadir eser bulunmaktadır. Kütüphanede, Kongre Kütüphanesi Sınıflama Sistemi örnek alınarak oluşturulmuş bir sınıflama sistemi ve özel konu başlıkları listesi kullanılmaktadır.

Şekil 1’de nadir eserlerin konu başlıklarına göre dağılımı verilmiştir. Buna göre nadir eserlerin %22’si İslam Hukuku, %16’sı Genel Bilgiler ve %14’ü Genel Tarih konularındadır. “Diğer” olarak verilen konu başlıkları ise; Kamu Hukuku, Avrupa Hukuku, Anayasa Hukuku, Banka Hukuku, Ceza Özel Hukuku, Adli Tıp, Ceza Muhakemesi Hukuku, İçtihat,

Dini Bilgiler, Genel Felsefe, Genel Hukuk Felsefesi, Genel Hukuk Tarihi, İngiliz Hukuku, İş Hukuku, Eşya Hukuku, Borçlar Hukuku, Devletler Hukuku, İcra-İflas Hukuku, Miras-Aile Hukuku, Maden-Petrol Hukuku, Şahsın Hukuku, Medeni Usul Hukuku, Roma Hukuku, Sigorta Hukuku, Deniz Hukuku, Yüksek Öğretim'dir.

Şekil 1. Nadir eserlerin konu başlıklarına göre dağılımı

İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserlerinin Nitelikleri

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesinin kuruluşu 1887 yılına kadar gitmektedir. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi savaşlar, İstanbul'un işgali, bina değişiklikleri, tasfiyeler vs. gibi olumsuz şartlara rağmen, özellikle II. Meşrutiyet yıllarında gittikçe zenginleşmiştir. Bugün kütüphanede mevcut eski harfli kitap ve süreli yayınlar bile bu dönemde oluşturulan kitaplığın kıymeti konusunda bir fikir vermektedir.¹

Menşei 1850'lere dayanan Hukuk Fakültesinin bünyesinde yetişen değerli öğretim üyelerinin sayısız eseri -zamanla büyük kayıplar yaşansa da- kütüphanenin dermesinde orijinal halinde bulunmaktadır. Koleksiyon bağışlar dışında II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye sığınan Alman hukuk profesörlerinin getirip bıraktığı kitaplar ve Mekteb-i Sultani'den, zamanla birçoğu zayı olsa da, kütüphaneye intikal eden ders kitaplarından oluşmuştur.² Bu eserlerin tamamına burada yer vermek mümkün olmadığından, tarihi ve kültürel açıdan en önemlilerinden bahsetmek, dijitalleştirme projesinin gerekliliğini bir de bu açıdan göstermek için faydalı olacaktır.

- Yazma eserler içinde Fetava mecmuaları bulunmaktadır. Burada geçen "mecmua" günümüzde kullanıldığı anlamının dışında toplama eserler anlamına gelmektedir. Fetava Mecmualarının büyük bir kısmı kütüphanede bulunmaktadır. (Örn. Fetava-yı Ebussuud: Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye ait fetvaların toplandığı fetava türü eserdir. Hukuk tarihimizde bu tür eserler büyük ölçüde kadıların/hakimlerin müracaat kitabı olarak işlev görmüştür. Eserin İstanbul kütüphanelerinde farklı sayfa ve fetva sayılarına sahip yüzün üzerinde yazma kaydı bulunmaktadır. 227 (454 sayfa) varaklık fetva kısmıyla kütüphanedeki bu nüsha, Ebussuud Efendi'ye ait en geniş fetva mecmualarından birisidir.)
- İslam Hukukunda müstakil eserler, Mekteb-i Hukuk'ta öğrencilere okutulan ders kitaplarının ilk nüshaları bulunmaktadır. (Örneğin, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin en güzide hocalarından Ebul'ula Mardin'e ait 1926 tarihli "Ahkâm-ı Evkaf" adlı yazma eser, tıpkı yazarı gibi hukuk tarihimiz ve hukuk kurumlarımızın sürekliliğini vurgulayan bir çabanın ürünü olarak vakıf hukukundaki en önemli kaynaklardan birisidir.)

¹ A. A. Yörük ile İ.Ü. Hukuk Fakültesi tarihçesi hakkında yapılan görüşme (11.09.2011).

² Prof. Dr. Hüseyin Hatemi ile İ.Ü. Hukuk Fakültesi nadir eserlerinin tarihçesi hakkında yapılan görüşme (11.01.2012).

- Mehmed Vâmık Şükrü'nün “Evkâf-ı Ümem Tarihi” adlı eseri vakıf konusuna dair sekiz ciltten oluşan oldukça kapsamlı bir eserdir. Eserin ilk cildi 1915, son cildi 1954 tarihini göstermektedir. Dünyada tek yazma nüsha olarak bu kütüphanede bulunmaktadır.
- Günümüzde “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası” adıyla yayımlanan “Darulfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası” adıyla da 1916 yılında ilk sayısı yayımlanan derginin ilk sayısından itibaren bütün sayıları kütüphanede mevcuttur.
- Tanzimat Dönemi'nin kanun kitapları, Düsturlar, Kavanin Mecmuaları ve (Düstur ve zeyllerinde yer almayan konuların bulunduğu) Cüzdan-ı Kavanin-i Osmaniye adlı eserlerin tüm ciltleri mevcuttur.
- 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak TBMM'de kabul edilen ve 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe konulan Türk Kanunu Medenisi, 743 sayılı kanunun Osmanlıca metnidir. Türk Kanunu Medenisi, 1 Ocak 2002 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kalkmıştır.
- Halebî İbrahim Efendi (v.1549) tarafından Kenz, Mecma', Kudürî, Muhtar, Hidâye ve Vikâye adındaki altı meşhur hukuk kitabından istifade ile Arapça olarak yazılan Mültekâ isimli bu eser, 17. yüzyılda Sultan IV. Mehmed Hân'ın fermânıyla mahkemelerde âdeti bir kanun metni olarak yaygın bir kullanıma kavuşmuştur. Bu önemli hukuk kitabının 1148 (Miladi 1735) tarihli kütüphanedeki yazma nüshasına “Seyfullah kızı Fatma tarafından vakfedildiği”ne dair bir kayıt düşülmüştür.
- 1214 (Miladi 1799) tarihli Tuhfetü's-Sukuk, hukuki belgelerin yazılış usulünü gösteren “Sakk Mecmuası” türünün en önemli örneklerindedir. Bu tür eserler genellikle tecrübeli hukukçular tarafından hukuki belge tanziminde örnek olarak yararlanılması için kaleme alınmıştır.
- Hasan Fehmi Paşa, mektebin ilköğretim yılında birinci sınıfa Ticaret Hukuku, sonraki yıllarda ikinci sınıfa Devletler Hukuku, Devletler Hukuku Tarihi ve Osmanlı Muahedeleri dersleri okutmuştur. Devletler Hukuku sahasında bir ders kitabı kaleme almıştır. “Telhis-i Hukuk-ı Düvel” adlı bu eserin ilk baskısının piyasada mevcudunun kalmaması üzerine Müdür Kazım Efendi, Hasan Paşa'ya başvurarak kitabın yeniden basılmasını istemiştir. Paşa, kitabın tekrar basılmasına izin verdiği gibi baskıdan elde edilecek geliri de Mekteb-i Hukuk'a bağışlamıştır (Yörük, 2008, s. 107). “Telhis-i Hukuk-ı Düvel” adlı bu eserin ilk basısı da ikinci basısı da kütüphanenin nadir eserler koleksiyonunda mevcuttur.

Bunların dışında 1669 yılında yayınlanan Ticaret Hukuku alanında Latince olarak yazılmış taş baskı eser “De Mercatura: Cambiis, Sponsonibus, Creditoribus, Fidejufforibus, Debitoribus...: Decisiones & Tractatus” ve 1660 yılında Cicero tarafından yine Latince olarak yazılmış Roma Hukukuyla ilgili eser “Ciceronis Opera Omnia, in Sectiones, Apparatus Latinae Locutionis Respondentes, Distincta” kütüphanenin en eski tarihli eserleri olarak yer almaktadır.

Dijitalleştirme Ön Hazırlık

“İ.Ü. Hukuk Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi”ne başlamadan önce, projenin başarılı ve kültürel mirasın zenginleşmesine katkıda bulunacak şekilde geliştirilebilmesi için izlenecek yol ve politikalar belirlenmiştir. Kütüphanenin belirlediği politikalar şu şekildedir:

- Dermeye dünyanın her yerinden, kesintisiz, 7 gün 24 saat, üniversite kullanıcısı olma ve üyelik koşulu gerektirmeksizin açık erişim sistemiyle erişmek,
- Kaynaklara günlük ya da haftalık indirme kotası koymaksızın erişmek, sınırsız indirme imkânı sağlamak,
- E-kaynakları dünyada en çok kullanılan “pdf” formatında indirerek, bu işlemde herhangi bir ücret talep etmemek.

Dijitalleştirme projesi başlamadan önce Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünden bir uzman ve üç yardımcı nezaretinde yaklaşık iki hafta süren bir çalışma neticesinde mevcut olan kitap, süreli yayın deposu ve diğer odalar taranmak suretiyle bütün normal yayınlar arasında işlem görmüş veya işlemsiz olarak bekletilmekte olan nadir eserlerin tespiti yapılmıştır. Tespit çalışmalarında nadir nitelikte olduğu düşünülen eserler bir araya getirildikten sonra kendi aralarında kabaca gruplandırılmıştır.

Bu aşamadan sonra nadir eserleri uzun yıllar muhafaza etmek için restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Mantar, asit ve küçük böceklerin kimyasal öldürücüler kullanılarak yok edilmesi, cildi sökülen eserlerin tamir edilmesi, kitaplara zarar veren toz ve rutubetin temizlenmesi, kesik ve yırtıkların onarılması, sayfaların güçlendirilmesi aşama aşama yapılmıştır.

Dijitalleştirme Süreci

Nadir eserlerin tespitleri yapıp konularına göre kabaca gruplandırılmaları bittikten sonra, restorasyon işlemleri tamamlanarak dijitalleştirme sürecine geçilmiştir. Bundan sonraki aşamalarda;

- Özel tasarlanmış mobilyaların içerisine yerleştirilmiş büyük tarama (scanner) cihazları ile ışık almayan bir odada, dört kişilik bir ekibin yaklaşık üç-dört ay süren çalışmasıyla tespit edilen nadir eserlerin tarama işlemi tamamlanmıştır.
- İşlemi tamamlanan eserlerin nadir eser konusunda uzman bir kişi tarafından katalogları ve kontrolleri yapılmıştır.
- Tüm işlemleri tamamlanan nadir eserlerin uzun ömürlü ve güvenli muhafazalarını temin için, ayrı bir odada ısı ve nem oranını sabit tutabilmek amacıyla özel klima sistemi kurulmuştur.
- Yaklaşık dört aylık sürenin sonucunda, özel klima sistemi kurulan odaya nadir eserler yerleştirilmiştir. “Nadir Eser Odası” olarak adlandırılan bu odanın sabit ısı 21°C ve nem oranı %45 ile %60 arasındadır.
- Söz konusu nadir eserlerin tüm teknik işlemleri tamamlandıktan sonra bunlar kütüphane otomasyon programına aktarılmıştır. Bu eserler, bibliyografik kimliklerine arama çubuğundan (<http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/kutuphane.asp>) erişildikten sonra, “e-yayın” seçeneğinden tam metin olarak indirilebilmektedir.

Dijitalleştirme Aşaması Hakkında Değerlendirme

Konu hakkında herhangi bir standardizasyon sağlanmadığı için, yapılan uygulamaların karar aşamasında ve politikanın oluşturulmasında sorunlar yaşanmıştır. Ancak, planlama sürecinde yapılan araştırmalar çerçevesinde özellikle nadir eserlerin dijitalleştirilmesinin, diğer kitap, dergi vb. basılı yayınlara göre daha güç ve maliyetli olduğu gözlenmiştir. Özel önem gerektiren bu materyallerin dijitalleştirilmesinde daha profesyonel yaklaşımların uygulanmasına, materyallerin özgünlüğünün ve değerlerinin korunmalarını sağlayacak koşulların belirlenmesine ayrıca dikkat edilmiştir. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserleri Dijitalleştirme Projesi çerçevesinde dikkat edilen değerler şunlardır:

- Hangi eserlerin nadir eser olduğuna, hangilerinin taranması gerektiğine karar vermek,
- Mevcut koleksiyonun başka bir kurum tarafından dijitalleştirilmediğinden emin olmak,
- Dijitalleştirmede hangi teknolojinin kullanılacağına karar vermek, doğru teknik donanımı sağlama hususunda bilirkişilerle çalışmak,
- Materyallerin dijital ortama hangi formatta aktarılacağına karar vermek,
- Belgelerin özgünlüğünü, sürekliliğini ve güvenilirliğini sağlamak,
- Yeterli nitelikte ve nicelikte personel bulundurmak,
- Kataloglama için uzman personel hizmeti almak,
- Kullanıcıyı bilgilendirmek ve bu konuda kullanıcı eğitimi vermek,
- Yapılan işlemlerin sürekliliğini sağlamak,
- Sürecin kontrolünü ve bu eserlere erişimi sürekli kılmak,
- Teknolojinin sürekli kendini yenilediği göz önünde tutularak, yeni teknolojiye hem personelin hem de kullanıcının sürekli adaptasyonunu sağlamak,
- Denetim faaliyetleri dahil olmak üzere idari ve yasal gereksinimlere uymak,
- Mali ve etik sorunları göz önünde tutmak,
- Dijitalleştirme projesini en az maliyetle, en kısa zamanda etkin hale getirmek.

Sonuç ve Öneriler

Dijitalleştirme, kültürel mirasa bakış açımızı ve kültürel mirası halka sunuş şeklimizi değiştirmektedir. Dijitalleştirmede dijitalleştirilecek materyalin seçimi ve bunların nasıl sunulacağı önemli mevzulardır.

Tüm dijital çalışmalarda olduğu gibi personel ve mali kaynaklar çerçevesinde tüm riskler ve fırsatlar ölçülmelidir. Yapılacak işlerin önceden yazılı halde planlanması, vizyonun belirlenmesi, kaynakların tahsis edilmesi, güçlü ve zayıf yanların belirlenmesi, fırsatların ve tehditlerin ortaya çıkmasında önemli bir iletişim ve planlama aracı olacaktır. Ayrıca, dijitalleştirme işlemlerinde teknolojinin sürekli olarak yenilediği göz önünde tutulmalıdır.

Dijitalleştirme girişimlerinde bir diğer göz önünde tutulması gereken etken kalite kontrolüdür. Yapılan işlerin kalitesini, doğruluğunu ve sürekliliğini ölçmek için gerekli olan teknik bilgi ve prosedürler oluşturulmalıdır. Teknik bilgiler ve prosedürler çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde olumsuzluklar saptanmalı ve gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.

Dijitalleştirme süreci kültürel mirasın bütünlüğünü sağlayacak şekilde yapılmalıdır. Dijitalleştirilecek malzemeyi bozacak ya da sıradanlaştıracak bir işlemden kaçınılmalıdır. Bu sebeple yapılacak işlemlerde seçilecek olan teknolojinin kaliteli olmasına özen gösterilmelidir. Her ne kadar ona ulaşım formatları değişse de, kişiler kendi yarattıkları kültürün mirasçıları olduklarını anlayabilmelidirler.

Dijitalleştirme oldukça pahalı bir iştir; hem sermaye hem de zaman gerektirir. Dijitalleştirme, metadata yaratmak, arama arayüzü oluşturmak, dermeyi sürekli kılmak ve genellikle sadece dijital bir kaynak oluşturmak için finanse edilmektedir. Masrafları göz önünde tutarak dijitalleştirme ile yararlı ve kullanılan kaynaklar oluşturduğumuzdan emin olmalıyız. Bu sebeple kütüphaneler e-kitap üretiminde seçici yaklaşımlara sahip olmalıdır. Sadece uygun ve yararlı içeriğe sahip olan basılı yayınlar dijitalleştirilmelidir. Kısaca, kütüphaneler stratejik hedefleri çerçevesinde bir dijitalleştirme programı oluşturmalıdır.

Dijitalleştirme işi tamamlandıktan sonra şu sorulara yanıtlar aranmalıdır: Dijitalleştirilen kaynaklar nasıl, kim tarafından, ne amaçla kullanılıyor? Dijitalleştirme erişim teknolojilerinin ve akademik gelişmelerin hızına yetişiyor mu?

Kullanıcıları dijital formattaki bu kültürel miras kaynaklarına erişime teşvik etmek önemli bir husustur. Dijitalleştirme çalışmaları aşamalarında hem kütüphaneciyeye hem de kullanıcıya yönelik eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Kullanıcıların dijital kaynaklardan beklentilerini bilmek ve onlara nasıl erişebileceklerini öğretmek oldukça mühim bir konudur. Burada kullanıcı talepleri alınmalı ve analizleri iyi yapılmalıdır. Çevrimiçi sistemlerin bu ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı yapılan kullanıcı anketleri ile sürekli ölçülmelidir ve bunlar değerlendirmeye alınarak sorunlara ilişkin çözümler üretilmelidir.

Dijital çağın gereği artık kullanıcıların kütüphanenin yapısına adapte olmaları beklenmemelidir.; Kullanıcılar ağ tabanlı süreçlere ve hizmetlere dahil edilmelidirler.

Kaynakça

- Alpay, M. (1973).*Kütüphanecilik terimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Anderson, D., Delve, J. ve Pinchbeck, D. (2010). Toward a workable emulation-based preservation strategy: rationale and technical metadata. *New Review of Information Networking*, 15, 110-131.
- Christenson, H. (2010). HathiTrust: A research library at web scale. *Library Resources & Technical Services*, 55 (2), 93-102.
- Conner, T., Middleton, K., Carter, A. ve Feltner-Reichert, M. (2009). Volunteer voices: Tennessee's collaborative digitization program. *Collaborative Librarianship*, 1(4), 122-132.
- Conway, P. (2010). Preservation in the age of Google: digitization, digital preservation, and dilemmas. *Library Quarterly*, 80 (1), 61-79.
- Cope, B. ve Kalantzis, M.(2010). From Gutenberg to the Internet: How digitization transforms culture and knowledge. *Logos*, 21(1-2), 12-39.
- Coyle, K. (2006). Managing technology: one world digital. *The Journal of Academic Librarianship*, 32 (2), 205-207.
- Cünüş, S.A. (2010). *Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde nadir eserler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Darçın Şahin, İ. (2010). *Yerel kültür mirasının dijitalleştirilmesi ve halk kütüphaneleri: Yalova örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Deren, A.S. (2006). *Sanal ortamda kültürel miras enformasyon sistemlerinin kurulması ve Türkiye için durum analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Devi, T.S. (2008). Impact of information technology on the societal archive: A case study of Manipuri manuscripts. *The International Information & Library Review*, 40, 179-184.
- Eke, H. N. (2011). Digitizing resources for University of Nigeria repository: Process and challenges. *Webology*, 8 (1), 1-19.
- Evens, T. ve Hauttekeete, L. (2011). Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions. *Journal of Librarianship and Information Science*, 43 (3), 157-165.
- Goldman, B. (2011). Bridging the gap: taking practical steps toward managing born-digital collections in manuscript repositories. *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, & Cultural Heritage*, 12 (1), 11-24.

- Humphrey, J. (2007). Manuscripts and metadata: descriptive metadata in three manuscript catalogs: DigCIM, MALVINE, and Digital Scriptorium. *Cataloging & Classification Quarterly*, 45(2), 19-39.
- Koç Üniversitesi. (t.y.). *Kütüphane terimleri sözlüğü*. 08 Ocak 2012 tarihinde http://web.ku.edu.tr/ku/index.php?option=com_content&task=view&id=438&Itemid=2985&lang=tr#n adresinden erişildi.
- Konya, Ü. (2011). Digitization of Istanbul University Rare Book Library: A contract for serving. 3rd International Conference on Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 24-27 May 2011, Athens, Greece.
- Neilson, O. (2010). Sharing our nation's treasures: digitization at the National Library of Australia. *Australian School Library Association*, 24(2), 1-15.
- Petrescu, M. (2008). Digitisation of cultural documents. *Philobiblon*, 13, 547-557.
- Yazar, İ. (2007). Klasik Türk edebiyatı çalışmalarında bilişim teknolojilerinden yararlanma ve e-kütüphane uygulamaları. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2/3, 573-585.
- Yörük, A.A. (2008). *Mekteb-i Hukuk'un kuruluşu ve faaliyetleri (1878-1900)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.